



Analyseren in kwalitatief onderzoek – Werkboek¹

De voor u liggende opdrachten zijn speciaal ontwikkeld bij het boek *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Ze hebben als eerste doel docenten opgaven aan te reiken om in een cursus of training te gebruiken naast het boek. Het tweede doel is om mensen te ondersteunen die zichzelf het kwalitatieve onderzoek eigen maken aan de hand van het boek. De opgaven stimuleren om de stof toe te passen op eigen voorbeelden van de docent, de cursisten of de 'doe-het-zelver'. Bij elke opgave staat vermeld wanneer de opgave het best kan worden uitgevoerd, bij welk hoofdstuk hij hoort en wat het leerdoel ervan is.

Er zijn relatief weinig opdrachten over de kernhoofdstukken 3, 4 en 5. De opdrachten die betrekking hebben op deze hoofdstukken, zijn gebundeld in het *Stappenplan kwalitatief onderzoek*, dat elders op deze website kan worden gevonden.

Overzicht van opgaven

Opgavetitel	Hoort bij hoofdstuk	Hand-out	Pagina
1 Activering aanwezig kennis	1	ja	2
2 Kenmerken van kwalitatief onderzoek	1		4
3 Perspectieven van de onderzochten	1		5
4 Keuze van een onderzoeksonderwerp	2		6
5 Literatuurstudie	2	ja	7
6 Beoordelen van een onderzoeksvoorstel	2		9
7 Oefenen met observeren	2	ja	10
8 Oefenen met interviewen	2		12
9 Leren van interviews	2	ja	14
10 Wetenschappelijk en journalistiek interview	2		17
11 Ontwikkelen van een topiclijst	2	ja	19
12 Oefenen met open coderen	3 en 4		21
13 Kwaliteit van wetenschappelijke publicaties	6	ja	23
14 Reflectie op de methodeparagraaf	6		26
15 Reflectie op de rol van de onderzoeker	6		27
16 Wetenschappelijke en journalistieke publicaties	6		28

Opgave 1 Activering aanwezige kennis

Wanneer: Vóór het lezen van hoofdstuk 1

- Doel:**
- Activeren van aanwezige kennis over kwalitatieve onderzoeksmethoden
 - Formulering van persoonlijke leerdoelen voor het leertraject

Begin de bijeenkomst met aan de groepsleden te vragen wat ze willen leren in de cursus. In sommige cursussen, bijvoorbeeld wanneer het kader waarin de cursus wordt gegeven, helder is en de groep met specifieke vragen daaraan deelneemt, zal dit zonder meer zinvolle leerdoelen opleveren. Bij andere groepen is de ervaring dat de vraag te open is en meestal niet zoveel oplevert. Deze opdracht dient om de bestaande kennis bij de cursisten actief te maken, waardoor ze beter in staat zullen zijn om te formuleren wat ze willen leren en wat op dit moment hun vragen zijn.

De volgende hand-out is bedoeld om na te gaan welke kennis al aanwezig is bij de groepsleden, en om ze te stimuleren hun eigen leerdoelen te ontwikkelen. Cursisten leren beter en onthouden meer als ze hun eigen leerdoelen kennen en proberen te realiseren. Wanneer een cursus alternatieven biedt, zijn de leerdoelen van de cursisten sturend in de keuzen die ze uit de mogelijkheden maken. Zo kunnen ze bijvoorbeeld prioriteit geven aan interviewen of observeren of juist aan de analyse of het schrijven van de rapportage.

De docent kan de leerdoelen inventariseren op een flip-over en/of er een schriftelijke lijst van maken. Dit heeft een aantal doelen:

- 1 De lijst wordt besproken in de groep en is aanleiding om de cursus 'op maat' te maken.
- 2 Leerdoelen en cursus kunnen met elkaar in overeenstemming worden gebracht als blijkt dat leerdoelen niet haalbaar zijn. De docent kan aangeven dat een aantal leerdoelen alleen gerealiseerd kan worden als de persoon of subgroep daar meer in investeert. Bijvoorbeeld door zelf literatuur te zoeken over het interviewen van specifieke groepen, zoals kinderen.
- 3 De leerdoelen zijn het uitgangspunt voor de evaluatie van de cursus en de prestaties.

Activering van kennis (hand-out bij opgave 1)

1 Ben je al eerder met kwalitatief onderzoek in aanraking geweest? Schrijf dan op waar.

- -
- -

2 Kun je je voorbeelden van kwalitatief onderzoek herinneren?

.....
.....
.....
.....

3 Schrijf zo veel mogelijk kenmerken van kwalitatief onderzoek op:

.....
.....
.....
.....

4 Wat wil je in deze studie/cursus/training leren?

-
-
-

Opgave 2 Kenmerken van kwalitatief onderzoek

Wanneer: Vóór het lezen van hoofdstuk 1

- Doel:**
- Leren (her)kennen van de kenmerken van kwalitatief onderzoek
 - Leren onderscheiden van kwalitatief en kwantitatief onderzoek

Zoek een publicatie van een kwalitatief onderzoek. Naargelang van de beschikbare tijd kan een hele rapportage (een boek of een artikel) worden gebruikt, dan wel een aantal pagina's hieruit. Maak een inventarisatie van de punten die opvallen in de publicatie en waaruit kan worden opgemaakt dat het hier een kwalitatief onderzoek betreft. Houd daarbij de definitie en de drie kenmerken in het oog zoals die zijn beschreven in paragraaf 1.3 van het boek.

Laat de groepsleden de rapportage lezen en laat hen de kenmerken noteren waaruit ze denken te kunnen opmaken dat het een kwalitatief onderzoek is. Het gaat in veel gevallen om de gerapporteerde en zichtbare kenmerken; leg de relatie met kenmerken die wezenlijk zijn voor kwalitatief onderzoek. Maak een inventarisatie van de gegeven antwoorden op het bord of de flip-over en cluster ze volgens de in paragraaf 1.3 genoemde kenmerken van kwalitatief onderzoek. Stel ook vragen over de kenmerken die de groepsleden over het hoofd hebben gezien. Voorbeelden van kenmerken die op basis van een publicatie kunnen worden genoemd, zijn:

- De schrijfstijl is verhalend.
- Deelnemers worden via citaten aan het woord gelaten.
- Er zijn interviews afgenomen.
- Er staan geen tabellen met cijfers in de rapportage.
- Er wordt verwezen naar gevoelens of ervaringen.
- De onderzoeker heeft zich in het veld van onderzoek opgehouden.
- 'Constate vergelijking' wordt als analysemethode genoemd.
- Er staat een topiclijst in de appendix.
- Bespreking van de literatuur vindt hoofdzakelijk plaats in de discussie.
- De steekproef is relatief klein.

Opgave 3 Perspectieven van de onderzochten

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 1

Doel: Kennismaken met diverse perspectieven van betrokken personen/groepen

Deze opgave heeft tot doel de groepsleden een gevoel bij te brengen van wat het betekent dat gebeurtenissen voor verschillende betrokkenen een verschillende betekenis kunnen hebben. En hen te leren begrijpen dat het perspectief van mensen op hun sociale omgeving hun gedrag vormgeeft (zie paragraaf 1.2). In films en romans wordt dikwijls met dit principe gespeeld. Kies een film of een boek waarin verschillen in perspectief of realiteitsperceptie voorkomen. Mogelijke voorbeelden zijn:

- *Good Bye, Lenin!*
- *Reservoir Dogs*
- *De Tweeling*
- *Mr. and Mrs. Smith*
- *Man on the Moon*

Ook series als *24* en *The Pretender* zijn te gebruiken. Na vertoning van (het fragment van) de film kan aan de hand van een discussie nagedacht worden over verschillende personages. Interessante vragen zijn:

- Welke perspectieven hebben de verschillende betrokkenen?
- Wat beïnvloedt hun perspectief?
- Tot welk gedrag geeft het perspectief aanleiding?
- Tot welke interacties met andere personages of groepen leidt het?
- Welke consequenties hebben het gedrag en de interacties?

Opgave 4 Keuze van een onderzoeksonderwerp

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

- Doel:**
- Inspiratie opdoen voor een eigen onderzoeksonderwerp
 - Groepsvorming voor het doen van een onderzoek

Het vinden van een onderwerp voor een onderzoek is lastig, zeker als het een onderzoek moet zijn dat binnen korte tijd afgerond moet worden. Aanknopingspunten voor de keuze van een onderzoeksonderwerp zijn:

- interesse of fascinatie voor iets
- lopende projecten van docenten
- onderwerpen uit al gevolgde cursussen of studie
- subsidies van fondsen en instellingen
- literatuur en interessante boeken of artikelen.

De afbakening van het onderwerp is van groot belang als het onderzoek een korte tijdspanne heeft (zie pagina 49 in het boek). Onderzoekers perken hun studies in door hun onderwerp en het aantal onderzoeksvragen beperkt te houden en door de populatie af te bakenen waarnaar ze onderzoek doen. Zo kan de brede groep 'topsporters' worden afgebakend tot de groep topzweimmers en zelfs tot vrouwelijke topzweimmers of topzweimmers in een bepaalde plaats of regio.

Als eenmaal een onderwerp is gekozen, moeten groepsleden elkaar nog vinden. Een mogelijkheid tot het vormen van onderzoeksgroepen is een 'markt'. Laat elke cursist zijn onderwerp met een grote stift op een A4 schrijven. Leg de vellen op tafels of hang ze aan de muur, en laat de cursisten langs elkaars onderwerpen lopen en laat ze elkaar informatie vragen. Op deze manier vormen zich vaak spontaan groepen. De docent kan een bemiddelende rol spelen.

Een alternatief is om voor een cursus een jaarthema te kiezen. Binnen het thema zijn de cursisten vrij om een onderwerp te kiezen en een groep te vormen. Voordeel van deze werkwijze is dat groepjes over het algemeen geïnteresseerd zijn in elkaars projecten en elkaar kunnen helpen en dat ze toch hun eigen interesses kunnen inbrengen.

Opgave 5 Literatuurstudie

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

Doel: Zoeken van wetenschappelijke literatuur

De literatuurstudie is vaak om verschillende redenen een lastig onderdeel van een onderzoeksproject. De moeilijkheid zit hem in:

- 1 Hoe zoek ik relevante publicaties?
- 2 Hoe selecteer ik kwalitatieve studies?
- 3 Hoe bepaal ik de waarde van de aangetroffen onderzoeken?

In deze opgave wordt alleen ingegaan op punt 1: het zoeken van relevante publicaties (zie paragraaf 2.2.3 in het boek). Voor punt 2, de selectie van kwalitatieve studies, is opgave 2 een goede voorbereiding. Voor punt 3, het bepalen van de waarde van onderzoek, wordt verwezen naar opgave 13.

Er zijn veel manieren om te oefenen met het zoeken van literatuur.

- Geef studenten de opdracht een kwalitatieve onderzoeksrapportage te vinden.
- Laat ze een publicatie zoeken waarin de gefundeerde-theoriebenadering of een etnografische aanpak is gebruikt of een *mixed method*.
- Laat ze zoeken naar een bepaald inhoudelijk onderwerp.

Bespreek de zoektocht, de wegen die niets opleveren, en de opbrengsten, zodat de cursisten van elkaar kunnen leren. De volgende hand-out kan houvast geven.

Het zoeken van literatuur (hand-out bij opgave 5)

Tijdschriften

Als je al een tijdschrift kent waarin kwalitatieve studies worden gepubliceerd, kun je dat opzoeken in een (wetenschappelijke) bibliotheek of online. Je kunt het artikel kopiëren of printen. Als je nog geen tijdschrift kent dat publiceert op het onderzoeksterrein van je interesse, kun je via trefwoorden in de bibliotheek en online kijken wat er allemaal is. Het is ook mogelijk om naar de uitgevers te surfen op internet. Zij hebben meestal een rubricering van tijdschriften naar onderwerp en discipline.

Via de bibliografieën en zoekmachines kun je op trefwoord zoeken in databestanden met honderden tijdschriften. Bekende bibliografieën zijn psycinfo, cinahl, eric, jstor en PubMed. Je kunt ook gebruikmaken van www.scirus.com, www.sciencedirect.com en <http://scholar.google.com>.

Trefwoorden die verband houden met je onderwerp, zijn belangrijke zoektermen, maar je kunt die combineren met bijvoorbeeld ‘qualitative research’, ‘ethnography’ of ‘grounded theory’ et cetera. Heb je eenmaal wat gevonden, dan worden bij elk zoekresultaat weer nieuwe trefwoorden genoemd waarmee je verder kunt zoeken. Als je het betreffende artikel opzoekt, kun je eveneens verder zoeken via de genoemde literatuurverwijzingen.

Niet alle tijdschriften publiceren kwalitatieve studies. Sommige tijdschriften hebben het woord ‘qualitative’ of ‘kwalitatief’ in de titel, zoals *Qualitative Health Research*, *Qualitative Inquiry*, *Qualitative Sociology and International Journal of Qualitative Studies in Education*, of hebben dit afgekort, zoals bijvoorbeeld *Kwalon*.

Boeken

Boeken kun je eveneens op verschillende manieren opsporen. Als je al een boek kent, kun je het vinden via de catalogi van de bibliotheek. In deze catalogi kun je ook op trefwoord zoeken. Als je niet precies weet welke trefwoorden je kunt gebruiken, kun je eerst een boek opzoeken dat je wel kent over het onderwerp. De computer geeft dan de trefwoorden weer waaronder dit boek is gerubriceerd. Via deze trefwoorden kun je andere boeken opzoeken. Ook kun je zoeken op auteurs, en via de referenties achter in de boeken kun je zoeken via de sneeuwbalmethode.

Opgave 6 Beoordelen van een onderzoeksvorstel

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

- Doel:**
- Beginselen van een onderzoeksvorstel leren kennen
 - Beoordelen van andermans onderzoeksvorstel aan de hand van criteria

Het schrijven van een onderzoeksvorstel is bijzonder moeilijk. Het is belangrijk om te weten waar de beoordelaars van zo'n voorstel op letten, want dan kun je daarop inspelen. Bij deze oefening kan een officieel formulier worden gebruikt dat is ontwikkeld om onderzoeksvorstellen te beoordelen, bijvoorbeeld van nwo of ZonMw. Zo kunnen groepsleden kennismaken met de standaard die in werkelijkheid wordt gehanteerd. Bovendien leren ze dat projectvoorstellen door corresponderen ontstaan en verbeteren.

De opgave kan worden gedaan met een onderzoeksvorstel van de docent. Als cursisten in groepjes zelf een onderzoeksvorstel moeten schrijven, gebruik dan het formulier om de groepjes elkaars voorstellen te laten beoordelen. Dit dient twee doelen. Ten eerste lezen groepjes elkaars voorstellen en ontdekken alleen al daardoor wat ze zelf minder goed hebben gedaan. Ten tweede formulieren ze het commentaar naar elkaar toe en maaien ze de docent heel wat gras voor de voeten weg. Pas het formulier eventueel aan de doeleinden van de onderzoeksprojecten aan.

Een plenaire bespreking kan als volgt vorm krijgen. Leg uit dat groepjes subsidie mogen geven, maar dat niet elk onderzoeksvorstel gehonoreerd kan worden. Laat ze de vraag beantwoorden of ze aan het voorstel dat voor hen ligt, onvoorwaardelijk subsidie zouden toekennen, conditioneel (mits het een en ander wordt aangepast) of dat ze het voorstel zouden afwijzen. Dit werkt het best als de groepjes alle onderzoeksvorstellen uit de groep hebben gelezen, waardoor ze prioriteiten moeten stellen.

Laat ze met elkaar discussiëren over de geschiktheid van het voorstel, maar ook over de wetenschappelijke en de maatschappelijke relevantie van het voorgestelde onderzoek.

Opgave 7 Oefenen met observeren

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

- Doel:**
- Oefenen met observatiemethoden
 - Reflectie op de voor- en nadelen van observatiemethoden

Participerende observatie is één van de twee methoden die in paragraaf 2.4 van het boek worden beschreven. Deze opdracht dient om te oefenen met observeren en het maken van veldaantekeningen en om participerende observatie te vergelijken met andere vormen van observatie.

Er zijn hierna vier vormen van observeren beschreven (Kawulich, 2004). Er zijn verschillende mogelijkheden. Iedere cursist doet een of meer van de oefeningen, een of meer keren, op een of verschillende locaties of op een of verschillende tijdstippen. De oefeningen kunnen ook over de cursisten worden verdeeld, en de cursisten kunnen alleen of in tweetallen werken. Van belang is dat cursisten ervaringen uitwisselen waarbij ze verschillende vormen van observatie vergelijken en reflecteren op hun eigen activiteiten.

Bij de nabespreking in de groep zijn de aantekeningen en eventueel de digitale foto's belangrijk. Richtinggevende vragen bij de feedback zijn:

- Wat is het verschil in informatie tussen de vormen van observatie?
- Welke gevaren schuilen er in observeren zonder geluid en welke in participerende observatie?
- Wat zijn je ervaringen met deze vorm van dataverzameling?
- Welke aantekeningen blijken achteraf duidelijk te zijn en welke roepen vragen op? Hoe komt dat en hoe kun je dat verbeteren?
- Waren de locaties vergelijkbaar of verschillend? Waar hing dat mee samen?
- Wat waren de verschillen tussen de verschillende tijdstippen op dezelfde locatie?
- Wat was je eigen positie in het veld? Riep die vragen op bij mensen in het veld?
- Welke informatie denk je te hebben gemist door de manier van observeren?
- Wanneer zou je deze vorm van observeren verkiezen boven andere manieren?

Manieren van observeren (hand-out bij opgave 7)

Observeren zonder geluid (sight without sound)

Ga ergens zitten of staan waar je mensen kunt zien, maar niet kunt horen. Hierdoor kun je alleen de non-verbale communicatie waarnemen en niet de verbale communicatie. Maak hier veldaantekeningen van. Zet er de datum en de plaats boven en maak eventueel een plattegrond waarin je ook je eigen positie weergeeft. Maak eventueel een foto.

Horen zonder te zien (sound without sight)

Ga ergens zitten of staan waar je de verbale interactie tussen personen kunt volgen, maar waar je de mensen niet kunt zien. Daardoor kun je de non-verbale communicatie niet waarnemen. Maak er veldaantekeningen van. Zet er de datum en de plaats boven en maak eventueel een schets of een foto waarin je ook je eigen positie weergeeft.

Observeren

Ga ergens staan of zitten en observeer wat er om je heen gebeurt. Het is niet de bedoeling dat je participeert, maar meer dat je rondhangt. Maak er veldaantekeningen van. Zet er de datum en de plaats boven en maak eventueel een schets of een foto waarin je ook je eigen positie weergeeft.

Participerende observatie

Zoek een situatie waarin je niet alleen kunt observeren, maar waaraan je ook kunt deelnemen. Denk aan het zwembad, de kantine, een speeltuin, de wachtkamer bij de huis- of tandarts, een kerkdienst, een feest of het station. Maak ook hier aantekeningen van en maak een schets of foto van de situatie met daarin je eigen positie.

Opgave 8 Oefenen met interviewen

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

Doel: Leren interviewen

Leren interviewen kan op vele manieren. Er worden er hier twee beschreven. Het oefenen in zogenoemde buzz-groepen en het klassikaal oefenen met een rollenspel.

Buzz-groepen

Wanneer er een grote groep cursisten is en iedereen moet oefenen, kan de groep het beste opgedeeld worden in twee- of drietallen. Laat de groepjes een onderwerp bedenken en laat ze hierbij een klein lijstje met deelonderwerpen en vragen maken. Laat ze elkaar vervolgens ongeveer tien minuten over dit onderwerp interviewen. Het geluid dat ze produceren, leidt tot de naam buzz-groep. Na afloop schrijven beide groepsleden op wat hen opviel. Daarna wisselen ze van rol. Wanneer in een drietal wordt gewerkt, dient een van de groepsleden te observeren wat er gebeurt, en dat op te schrijven.

Geef feedback en inventariseer eventueel plenair wat de interviewers is opgevallen en wat de geïnterviewden is opgevallen. Neem door wat er goed gaat en wat er moeilijk is. Er kunnen legio onderwerpen aan bod komen, zoals voor interviewers: het omgaan met stille participanten, het stellen van open vragen, het verkrijgen van diepgaande informatie, het omgaan met irrelevante informatie, emotionele geïnterviewden en het 'afkappen' van een geïnterviewde. Geïnterviewden kunnen naar voren brengen dat interviewers te veel vragen stellen, dat ze onduidelijke vragen stellen, dat ze over zichzelf gaan praten, dat ze hen niet uit laten praten, dat de geïnterviewden zich onbegrepen voelen of dat de interviewer zijn eigen mening geeft.

Hoewel het een belangrijke oefening is om op een veilige manier te leren vragen te stellen aan iemand anders, is het moeilijk te controleren of er serieus wordt geoefend en of men zelf ontdekt wat er goed en minder goed is aan de eigen interviewstijl.

Rollenspel

Laat een tweetal elkaar interviewen voor de groep. Neem het eventueel op. Dit is heel leerzaam, maar het vergt een goede voorbereiding. Als het een grotere groep is, verdeel ze dan over twee teams. Laat elk van de teams gezamenlijk vragen voorbereiden en laat ze een 'vrijwillige' interviewer en een geïnterviewde voordragen. Doordat de groep samen vragen voorbereidt en ze de interviewer toerusten, wordt er een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het interview gecreëerd. Bepaal van tevoren:

- Hoe de opstelling in de zaal is van de interviewer en de geïnterviewde.
- Hoe lang het interview duurt; neem hiervoor eventueel een kookwekker mee.
- Leg van tevoren uit hoe er feedback wordt gegeven, en gebruik de hand-out van opgave 9.

Een variant op deze opdracht is om iemand van buiten uit te nodigen die wordt geïnterviewd. Dit is des te beter als de cursisten er na de training op uit moeten om bepaalde personen, bijvoorbeeld experts of ervaringsdeskundigen, te interviewen. Het oefenen is doelgerichter en het vergroot het levensechte karakter van de oefening.

Een andere variant is om speciaal te oefenen met een onderwerp dat heel moeilijk wordt gevonden, of met een techniek die heel lastig is gebleken. Dat kan te maken hebben met het type vragen. Zo kan er geoefend worden met het stellen van open vragen in een interview (in plaats van gesloten) of met het luisteren naar de deelnemer.

Een laatste variant is om een handicap in te voeren door het rollenspel uit te voeren met een geïnterviewde die een bepaalde ‘opdracht’ heeft gekregen. Bijvoorbeeld om zwijgzaam te zijn, om iets te verbergen, om veel irrelevante informatie te geven, om vijandig te zijn enzovoorts.

Opgave 9 Leren van interviews

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

- Doel:**
- Leren feedback te geven aan interviewers
 - Leren om feedback te krijgen als interviewer

Het leren van interviews kan op vele manieren. Als cursisten zelf interviews doen in de groep (rollenspel) of met echte deelnemers, kan hierop feedback worden gegeven. Als alternatief kan een uitgetypt interview dienstdoen.

De ervaring leert dat iemand die interviewt, kwetsbaar is voor kritiek. Feedback dient dan ook op een goede en gestructureerde manier plaats te vinden. Gebruik bijvoorbeeld de strook die op pagina 16 is afgebeeld. Geef eerst de interviewer de ruimte om aan te geven wat goed ging en wat verbeterd kan worden. Geef daarna de geïnterviewde het woord en daarna toehoorders. Houd iedereen strikt aan de twee punten die op de strook staan, om te voorkomen dat er een litanie van commentaar ontstaat.

Een alternatief is om een (deel van een) kwalitatief interview uit te delen en dat te bespreken. Let daarbij onder meer op:

- Welke soort vragen wordt er gesteld (open of gesloten)?
- Welke vragen ‘werken’ en leiden tot informatie waarnaar de interviewer op zoek is?
- Welke vragen zijn niet goed te beantwoorden door de geïnterviewden en hoe komt dat?
- Hoe gebruikt de interviewer de topiclijst en hoe pakt dat uit?
- Hoe stuurt de interviewer het gesprek naar onderwerpen waarover hij wil interviewen?
- Wat voor technieken gebruikt de interviewer (bijvoorbeeld samenvatten, aandacht geven, luisteren en doorvragen) en welk effect hebben die op de antwoorden van de participant?
- Zou een andere interviewer het vraaggesprek kunnen herhalen en waarom (niet)?

Het is mogelijk om de cursisten verschillende taken mee te geven en subgroepen te vragen zich alleen te buigen over de aard van de vragen, het gebruik van de topiclijst of te letten op de reactie van de geïnterviewde.

Een alternatief is om getranscribeerde interviews van de cursisten te gebruiken om na te bespreken in de cursus. Ook hiervoor geldt dat de interviewers zich kwetsbaar opstellen, en er kan gebruikgemaakt worden van de hand-out bij deze opgave.

Een andere manier is om de groepsleden eerst zelf over hun eigen interviews te laten nadenken. Een goed voorbeeld is de manier die Weiss (1994) gebruikt in zijn boek. Hij geeft gedeeltes van zijn interviews weer en geeft er commentaar op. Hij doet dit door het interview in de linkerkolom te schrijven en zijn commentaar in de rechterkolom. Vraag studenten dat te doen voor bijvoorbeeld twee bladzijden uit hun interview of vraag hen een goede en een minder goede passage op te zoeken en daar zelf commentaar bij te geven. Dit dwingt hen na te denken over hun eigen interviewgedrag, de reactie van de deelnemer en mogelijke verbeteringen. In de groep kunnen deze reflecties worden besproken. Het is zelfs mogelijk om de passages in een rollenspel na te spelen. Let bij de nabespreking op de volgende zaken:

- Wat gebeurt hier? (Welk gedrag zie je? Wat wordt er precies gezegd?)
- Hoe reageert de geïnterviewde? Waaraan zie of merk je dat?
- Hoe zou je jezelf voelen als je geïnterviewde was?
- Wat zou je hebben gedaan als je geïnterviewde was?
- Wat zou je doen als je interviewer was?
- Wat is er moeilijk op dit moment in het interview?
- Moet het anders? Welke mogelijkheden zijn hiervoor?

**Feedback geven op een interview (hand-out bij
opgave 9)**

Interviewer:

Observant:

Een ding dat ik erg waardeerde in jouw manier van interviewen, was:

.....

.....

.....

.....

Een suggestie die ik wil doen ter verbetering, is:

.....

.....

.....

.....

Opgave 10 Wetenschappelijk en journalistiek interview

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

Doel: Vergelijken van interviews in wetenschappelijk onderzoek en in de journalistiek

Er zijn zeer veel verschillende soorten interviews (zie paragraaf 2.4). Via televisie, radio, kranten en tijdschriften krijgen we veel te maken met het journalistieke interview (paragraaf 6.6). Altheide (2002) schetst dat het interview op televisie en in de elektronische media steeds meer tot doel heeft om te vermaken. Bij de traditionele media (kranten en geschreven media) had het interview als doel te leren over bepaalde gebeurtenissen. Tegenwoordig is de tijd om informatie te vergaren kort en het gebruik van fragmenten uit interviews minimaal. Interviewers moeten snel toekomen aan de ‘emoties’.

Omdat we juist de interviews in talkshows zo vaak horen en zien, zijn we geneigd om ze als voorbeeld te beschouwen voor het interview in wetenschappelijk onderzoek en de technieken te kopiëren. Hoewel het journalistieke interview overeenkomsten heeft met het interview in wetenschappelijk onderzoek, zijn er ook verschillen, die te maken hebben met de hierboven beschreven context van de huidige media. Deze oefening is bedoeld om de overeenkomsten en verschillen te leren kennen en te ontdekken welke technieken wel en niet thuishoren in het wetenschappelijk interview.

Kies voor deze opdracht een journalistiek interview uit een willekeurig boek, televisieprogramma of tijdschrift. Het is belangrijk dat de vragen zijn vermeld en dat het karakter van het vraaggesprek is behouden. Ga in op vragen als:

- Zijn de interviewer en geïnterviewde bekend en worden hun namen genoemd? Hoe gebeurt dat meestal in wetenschappelijke interviews?
- In welke informatie lijkt de interviewer het meest geïnteresseerd en wat doet hij/zij om die te krijgen?
- Probeert de interviewer ‘sensationele’ uitspraken uit te lokken? Welke zijn dat naar jouw mening en hoe gebeurt dat? Vind je dat ook terug in het kwalitatief interview in wetenschappelijk onderzoek? Hoe? Wat is je mening daarover?
- Gaat de interviewer confrontaties aan met de geïnterviewde? Zo ja, wijs passages aan. Wat is je mening over deze techniek in wetenschappelijke interviews?
- Hoe is de verhouding tussen de spreektijd van de interviewer en de geïnterviewde? Hoe zou dat in wetenschappelijke interviews moeten zijn?
- Welke technieken gebruikt de interviewer (zoals herhalen, samenvatten, doorvragen) en wat is het effect op de deelnemer?

- Uit de interviewer zijn eigen visie of mening en wat is het gevolg voor het gesprek? Kan dat ook in het interview in wetenschappelijk onderzoek en wanneer dan?
- Hoe zou je de relatie tussen interviewer en geïnterviewde typeren? Is die anders in wetenschappelijk onderzoek?
- Waarom doet deze geïnterviewde mee en hoe zit dat in wetenschappelijk onderzoek?

Een alternatief is om een interview te kiezen van een gerenommeerde interviewer, zoals Van der Linden (1999) en Meijer (2000), of een geruchtmakend interview te kiezen uit een krant of programma.

Opgave 11 Ontwikkelen van een topiclijst

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 2

Doel: Leren om een topiclijst te maken

De topiclijst of conversatiehandleiding is de operationalisering van de onderzoeksvragen. Een topiclijst is geen lijstje met een paar trefwoorden, want dat geeft de interviewer geen houvast bij het interview en zal niet leiden tot de gewenste informatie die nodig is om de vraagstelling te beantwoorden. De topiclijst is ook geen lange lijst met vragen die alle door de interviewer dienen te worden gesteld. De topiclijst zit daar ergens tussenin. Het doel van de topiclijst is om richting te geven aan de door de interviewer(s) te stellen vragen.

De onderzoeker vindt de onderwerpen die op de topiclijst staan, belangrijk voor het onderzoek. Daarom geeft de topiclijst houvast bij het vaststellen van het belang en de relevantie van onderwerpen die tijdens het interview aan de orde komen. Dit stelt de onderzoeker in staat beter af te wegen wanneer hij ergens langer bij stil moet staan en hoe hij dat het beste kan doen, met andere woorden: wat voor type vragen hij moet stellen.

Bedenk een introductie van het interview. Denk aan: inleiding op het onderwerp van het onderzoek en dit interview in het bijzonder, wat het doel is van het onderzoek, waarom de participant is gevraagd om deel te nemen aan het interview, de thema's waarover het interview zal gaan, de tijd die het interview vermoedelijk in beslag zal nemen, de stijl van het interview, de mogelijkheid van de participant om te allen tijde te stoppen, het maken van opnamen, de garantie van anonimiteit, omgaan met storingen, wie de interviewer is en voor wie hij werkt en het onderzoek doet, of de participant de uitgetypte tekst kan/wil zien en of hij de (samenvatting van de) eindrapportage wil krijgen enzovoorts.

Test de topiclijst altijd in een soort vooronderzoek alvorens het onderzoek te beginnen. Dit is belangrijk om de volgorde, in professionele termen ook wel de *routing*, aan te passen, de vragen op helderheid te toetsen en de handzaamheid en instructies voor de interviewers te verbeteren.

Zelf een topiclijst maken (hand-out bij opgave 11)

- 1 Ga na welke aspecten van het onderwerp van onderzoek aan bod moeten komen in het interview.
- 2 Lees de literatuur over het onderzoeksonderwerp en haal daar relevante vragen uit, gebruik eventueel bestaande vragen die geschikt zijn.
- 3 Zet alle ideeën om in waarnemingsvragen, aandachtspunten of thema's op de topiclijst.
- 4 Orden de waarnemingsvragen in clusters of blokjes.
- 5 Formuleer per cluster een korte introductie voor de geïnterviewde.
- 6 Ga na of de onderzoeksvragen zijn gedekt door de vragen op de topiclijst.
- 7 Ga na of de vragen op de topiclijst op een of andere manier nodig zijn om de onderzoeksvragen te beantwoorden.
- 8 Breng een logische ordening aan in de volgorde waarin de onderwerpen worden behandeld.
- 9 Welke vragen zijn nodig voor de gespreksvoering (en minder voor de informatieve inhoud)?
- 10 Formuleer een inleiding voor de deelnemer.
- 11 Formuleer een afronding van het interview.
- 12 Test het instrument en pas het eventueel aan.
- 13 Maak eventueel verschillende versies van de topiclijst als er verschillende 'typen' geïnterviewden meedoen aan het onderzoek.

Opgave 12 Oefenen met open coderen

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 3 en 4

Doel: Leren open coderen

Oefenen met open coderen kan met veel verschillende materialen. Advertenties, rubrieken of artikelen uit kranten en tijdschriften kunnen prima als onderzoeksgegevens dienen. Erg geschikt zijn reportages waarin personen allen iets melden over hetzelfde onderwerp. Ook brieven of opstellen kunnen worden gebruikt, evenals films of documentaires. Open coderen kan natuurlijk ook worden geoefend met veldaantekeningen van observaties (opgave 7), met antwoorden op schriftelijke open vragen (denk aan cursusevaluaties) of met bestaande interviews dan wel met interviews van cursisten (zie opgave 8).

Men kan als volgt te werk gaan:

- 1 Laat de deelnemers een document (ter voorbereiding) lezen.
- 2 Laat ze het individueel coderen.
- 3 Laat hen daarna in een tweetal of drietal van gedachten wisselen over de codering.
- 4 Houd een plenaire ronde om ervaringen uit te wisselen en vragen te stellen.

Een goede aanvulling op deze eerste ronde is de volgende:

- 5 Deel een tweede, soortgelijk document uit.
- 6 Laat ze ook dit individueel of in groepjes coderen.
- 7 Rapporteer over de ervaringen en vragen in deze tweede ronde.

De toevoeging van het tweede document maakt heel veel duidelijk. Ten eerste laat het zien dat constante vergelijking vrijwel automatisch optreedt. Cursisten zullen beide documenten vanzelfsprekend naast elkaar leggen en ontdekken dat er verschillende manieren zijn om over een onderwerp te denken en te spreken. Ten tweede wordt het nut van coderen duidelijker, omdat bij een code fragmenten uit twee documenten worden ondergebracht. Zo ontstaat bij een code een dwarsdoorsnede van de documenten en dat is precies de bedoeling. Door het coderen worden de documenten thematisch geordend. Ten derde zien ze wat er door toevoeging van nieuw materiaal met de codeboom gebeurt, bijvoorbeeld dat er nieuwe codes nodig zijn, dat sommige codes uit de eerste ronde bruikbaar blijven en dat bestaande codes meer invulling krijgen.

Vraag voor de plenaire rapportage of groepjes de codes op een transparant willen schrijven en willen uitleggen hoe ze tot hun codering zijn gekomen. Let bij de feedback onder meer op het volgende:

- Passen de codes bij de gegevens?
- Zijn de codes gedetailleerd genoeg?
- Zijn de codes niet te abstract en te globaal?
- Hoeveel codes zijn er bedacht?
- Zijn er codes uit de literatuur gebruikt?
- Zijn er codes gebruikt afkomstig uit de gegevens?
- Is er een lijst met codes of is er al een indeling gemaakt?
- Zijn de codes voornamelijk beschrijvend of interpreterend?
- Op welke manier kunnen de codes zijn beïnvloed door de achtergrond van de onderzoeker?
- Hoe vindt afstemming plaats tussen de onderzoekers?
- Hoe verandert document 2 de visie op document 1 en op de codes?
- Welke nieuwe vragen ontstaan naar aanleiding van de documenten?

Opgave 13 Kwaliteit van wetenschappelijke publicaties

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 6

Doel: Beoordelen van een wetenschappelijke publicatie van kwalitatief onderzoek

Na de literatuurstudie (opgave 5) doemt de vraag op wat de kwaliteit is van de gevonden publicaties. Oordelen over wetenschappelijk onderzoek en de publicaties daarover kunnen verschillen. Het is noodzakelijk dat cursisten hun inzicht in de kwaliteitscriteria vergroten en dat ze durven vertrouwen op dat inzicht.

Voor deze opgave is de zogenoemde piramidewerkvorm geschikt. Dat betekent dat steeds op een hoger niveau over het onderwerp wordt nagedacht en gesproken.

- 1 Laat de cursisten individueel een wetenschappelijke publicatie van een kwalitatief onderzoek lezen. Er kan een deel van een publicatie worden gekozen, maar vaak doet dit geen recht aan de gehele publicatie. Het is lastig om iets te zeggen over de kwaliteit op basis van slechts een onderdeel. Er kan worden gekozen voor een vakpublicatie, een artikel in een gerefereerd tijdschrift, een populaire verslaglegging in een boek of een proefschrift. Laat hen de publicatie thuis lezen ten gunste van de lestijd. Laat hen bij het lezen focussen op de kwaliteit van het onderzoek.
- 2 Verdeel de groep in de bijeenkomst in groepjes van drie of vier en vraag hen gezamenlijk de belangrijke onderdelen van de publicatie te beoordelen. Gebruik eventueel de bijgevoegde hand-out. Laat de groepjes cijfers geven voor elk onderdeel van het verslag en laat ze een eindoordeel geven. Schrijf het formulier over op het bord of op de flip-over en laat elk groepje de uitslagen invullen.
- 3 Bespreek plenair de scores. Focus op de overeenkomsten tussen de gegeven cijfers (waarom vindt iedereen dit goed of slecht?) en op aspecten waar grote verschillen optreden (leg uit waarom jullie dit een 7 vinden en waarom jullie een 5 geven). Het is leuk om groepen te vragen of ze hun scores willen bijstellen naar aanleiding van de gegeven argumenten en de discussie.
Probeer te komen tot een eindoordeel waarin duidelijk wordt of de publicatie goed (genoeg) is of niet en welke suggesties ter verbetering er zijn.

Er zijn diverse alternatieven en uitbreidingen van deze opgave mogelijk. Er zijn nog veel meer kwaliteitsvragen te bedenken, bijvoorbeeld over de inleiding en de literatuurstudie, over de manier van dataverzameling en over het schrijven. Denk ook aan originaliteit en publiciteit. Op het formulier is de probleemstelling verdeeld in twee aspecten, namelijk de doel- en de vraagstelling. Alleen van deze

laatste onderdelen wordt gevraagd om ze te beoordelen. Het is mogelijk om de onderdelen te laten beoordelen in de kleine groepen en de discussie over het aspect in zijn totaliteit, in dit geval de probleemstelling, in de hele groep te doen. Men kan vinden dat niet elk aspect evenveel gewicht in de schaal legt. Het belang van een aspect kan doorwegen in het eindoordeel en er kan over het belang van elk aspect worden gesproken.

Beoordeling van een kwalitatief onderzoek (hand-out bij opgave 13)

Groep

		Cijfer
1 Probleemstelling	1a Helderheid van de doelstelling	
	1b Duidelijkheid van vraagstelling en onderzoeksvragen	
2 Onderzoeksmethode	2a Keuze voor de juiste onderzoeksopzet	
	2b Samenstelling steekproef past bij de probleemstelling	
	2c Uitvoering van de gegevensverzameling	
	2d Uitvoering van de gegevensanalyse	
3 Resultaten	3a Resultaten zijn afgeleid uit de gegevens	
	3b Logische presentatie van de gegevens	
4 Verantwoording	4a Inzichtelijke keuzen over de gevolgde werkwijzen	
	4b Aanwezige reflectie op de kwaliteit van het onderzoek	
5 Uitkomsten	5a Conclusie en discussie passen bij de resultaten	
	5b De onderzoeksvragen zijn beantwoord	
	5c De doelstelling (theorie en/of praktijk) is gerealiseerd	
Totaaloordeel		

Opgave 14 Reflectie op de methodeparagraaf

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 6

Doel: Leren wat er in een goede methodeparagraaf wordt behandeld

Een essentieel kenmerk van wetenschappelijke kennis is dat uit de onderzoeksrapportage duidelijk wordt hoe de kennis tot stand is gekomen. Dat wil zeggen: welke werkwijzen tot de resultaten en conclusies hebben geleid. Daarom is het belangrijk dat in een wetenschappelijke publicatie voldoende aandacht wordt besteed aan de werkwijzen en de onderzoeksmethoden. Zoek een geschikte methodeparagraaf uit een artikel of boek. Hoofdvragen zijn:

- 1 Over welke onderdelen van het onderzoek schrijft de onderzoeker en welke ontbreken?
- 2 Is wat hij schrijft, helder en zou je op basis hiervan het onderzoek kunnen herhalen?
- 3 Is er voldoende informatie gegeven om de waarde van het onderzoek te kunnen beoordelen? Zo nee, welke informatie zou moeten worden toegevoegd?

Deelvragen zijn:

- Hoe ziet de structuur van de methodeparagraaf eruit?
- Wat behandelt de onderzoeker in de verschillende delen van de methodeparagraaf?
- Is de volgorde van de onderwerpen logisch?
- Ontbreekt er informatie en zo ja, wat zou je nog willen weten en waarom?
- Is er informatie die je niet vertrouwt, bijvoorbeeld omdat je vermoedt dat de onderzoeker het anders heeft gedaan dan hij het heeft opgeschreven?
- Wordt er informatie gegeven waar je niets aan hebt?
- Zijn er nog andere plaatsen in de publicatie, voorzover je die kent, waar de onderzoeker informatie geeft over de gebruikte methoden?
- Welke verbeteringen zou je aanbrengen in de methodeparagraaf?
- Als je bedenkt dat onderzoekers enerzijds in tijdschriftartikelen meestal niet veel ruimte hebben om hun werkwijzen te beschrijven en dat ze anderzijds hun werkwijzen goed moeten verantwoorden, vind je dan dat hier een goed evenwicht is gevonden? Wat zou je willen verbeteren?

Opgave 15 Reflectie op de rol van de onderzoeker

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 6

Doel: Nadenken over de invloed van de onderzoeker op het onderzoek

Zoek een of meer geschikte publicaties van een kwalitatief onderzoek. Laat studenten de publicatie(s) lezen met het oog op de onderstaande vragen, die het uitgangspunt zijn voor de discussie in de bijeenkomst. Eventueel kunnen studenten verschillende publicaties vergelijken.

- 1 Zegt de onderzoeker iets over zichzelf? Zo ja, waar (in welke secties) doet hij dit en wat zegt hij over zichzelf?
- 2 Wat was de aanleiding voor het onderzoek en is de reden bekend dat juist deze onderzoeker het onderzoek uitvoert?
- 3 Wat is de ervaring van de onderzoeker met soortgelijk onderzoek? Kijk bijvoorbeeld naar diens publicaties.
- 4 Zegt de onderzoeker nadrukkelijk iets over zijn rol tijdens de dataverzameling en zo ja, wat?
- 5 Zegt de onderzoeker nadrukkelijk iets over zijn invloed op de analyse en de uitkomsten van het onderzoek?
- 6 Hoe is de onderzoeker omgegaan met distantie en betrokkenheid ten aanzien van het onderzoeksonderwerp en de participanten?
- 7 Wat heeft de onderzoeker gedaan om de kwaliteit van zijn onderzoek te bewaken?
- 8 Welke achtergrond van de onderzoeker zou het onderzoek hebben kunnen beïnvloeden?
- 9 Wat heeft de onderzoeker gedaan om de kwaliteit van zijn onderzoek te bewaken en met name als het gaat om een toets op het eigen handelen?
- 10 Is het relevant om op deze wijze de invloed van de onderzoeker na te gaan? Wat zegt het bijvoorbeeld over wetenschappelijke kennis?

Opgave 16 Wetenschappelijke en journalistieke publicaties

Wanneer: Na het lezen van hoofdstuk 6

Doel: Vergelijken van rapportages van wetenschappelijk en journalistiek onderzoek

Journalistiek en wetenschappelijk kwalitatief onderzoek vertonen overeenkomsten (zie opgave 10). Net als in veel journalistieke bijdragen in tijdschriften en kranten komen er in de rapportage van kwalitatief onderzoek meestal geen of zeer weinig tabellen en cijfers voor. De methoden van dataverzameling lijken in de journalistiek en in het kwalitatief onderzoek op elkaar: men bestudeert documenten, houdt interviews of doet observaties. Deze overeenkomsten dragen eraan bij dat er verwarring ontstaat over de vraag of een bijdrage de uitkomsten rapporteert van een wetenschappelijk onderzoek dan wel of het een journalistieke reportage is.

Om over deze vraag in discussie te gaan kan een artikel uit een tijdschrift of krant worden gekozen. Als alternatief kunnen een wetenschappelijke en een journalistieke publicatie met elkaar worden vergeleken. Vragen die hierbij gesteld kunnen worden, zijn:

- 1 Wat lijkt het doel te zijn van de publicatie?
- 2 Haalt de auteur eerdere artikelen, onderzoek of theorie aan?
- 3 Hoe is de auteur te werk gegaan bij het verzamelen van de gegevens? Let erop of hij te werk is gegaan volgens een plan en systematisch heeft gewerkt.
- 4 Zijn de onderzochte situaties of personen anoniem? Zo ja, waarom, en zo nee, welk doel dient de bekendheid in dit artikel?
- 5 Beschrijft de auteur de door hem/haar gevolgde werkwijzen? Zou het onderzoek met de verstrekte gegevens over de methode herhaald kunnen worden (controleerbaarheid!)?
- 6 Welke uitleg wordt gegeven over de werkwijzen tijdens de verwerking van de gegevens?
- 7 Kan worden nagegaan of de auteur onbevooroordeeld te werk is gegaan? Geeft de auteur bijvoorbeeld zijn eigen mening over het onderwerp?
- 8 Heeft de auteur zich druk gemaakt over de vraag of zijn bevindingen ook geldig zijn voor andere situaties of personen?
- 9 Wat zijn de sterke en aansprekende punten van de publicatie?

Noot

- 1 Dit werkboek is met medewerking van Evert-Jan van Doorn tot stand gekomen.

Referenties

Altheide, D.L. (2002) In: Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (red.) Handbook of interview research: context & method. p. 411-430. Thousand Oaks, Sage.

Boeije, H.R. (2005) Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen. Amsterdam, Boom.

Kawulich, B. (2004) Teaching qualitative analysis. Paper gepresenteerd op de Sixth International Conference on Social Science Methodology van 17-20 augustus in Amsterdam.

Linden, F. van der (1999) Tot op het bot. Gesprekken over ziel & zaligheid. Amsterdam, L.J. Veen.

Meijer, I. (2000) De interviewer. 50 interviews uit 25 jaar interviewen. Amsterdam, Prometheus.

Weiss, R.S. (1994) Learning from strangers. The art and method of qualitative interview studies. New York, Free Press.